

Pääkirjoitus

Marja-Liisa Honkasalo & Kia Andell

Tervetuloa uuden kulttuurin ja terveyden alan julkaisun Kipinän pariin!

Kipinän ideana on toimia monitieteisenä matalan kynnyksen avoimena julkaisuna kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin teemoja käsitteleville kirjoituksille. Erityisesti niille suunnattu foorumi on toistaiseksi puuttunut Suomesta. Lisäksi Kipinä tarjoaa julkaisuväylän perustutkinto- ja jatko-opiskelijoille, jotka eivät vielä saa tekstejään vertaisarvioituihin julkaisuihin. Kipinä pyrkiikin toimimaan tieteellisiin lehtiin kirjoittamisen ponnahdusalueena sekä kanavana omien ideoiden "patentoimiselle".

Kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin välisten suhteiden tutkimus on kasvava ala, joka on juurtunut kansainvälisiin tiedeyhteisöihin. Tilanteesta kertoo se, että esimerkiksi englannin- ja ranskan-kielillä kielialueilla toimii useita alan tieteellisiä seuroja ja kymmeniä tieteellisiä julkaisuja. Suomeen tutkimus on juurtunut hitaasti. Syyt tähän ovat monenlaiset. Suomessa terveys on pitkään jäsennetty ensisijaisesti lääketieteen tutkimusalan kysymyksenä, ja hyvinvointi puolestaan on liitetty yhteiskuntatieteisiin. Pitäviä kohtaamispintoja on ollut hankalaa löytää. Kulttuurinen näkökulma on vauhdittanut vasta Suomen hitaan monikulttuuristumisen myötä.

Terveyden ja hyvinvoinnin hahmottaminen kulttuurisena kysymyksenä ei kuitenkaan tarkoita ainoastaan kulttuurien välisten erojen tutkimusta vaan myös omassa yhteiskunnassa jäsenyviä käsityksiä näistä kysymyksistä. Keskeisiä kysymyksiä ovat silloin esimerkiksi toimijuus ja asiakkuus terveydenhuollossa mutta myös lääketieteellinen asiantuntijatieto kulttuurisena tietona. Kipinän julkaisija, Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikkö Turun yliopistossa, tutkii näitä kysymyksiä eri hankkeissa, jotka on kattavasti lueteltu tämän kirjoituksen perässä.

Tutkimusyksikkömme työssä kulttuurin, terveyden ja parantamisen välistä kiinteää ja monitasoista yhteyttä on hahmotettu kulttuurisesti ehdollisena. Käsitteen avulla haluamme nostaa esille terveyden ja hyvinvoinnin kulttuurisen eriarvoisuuden, jossa kohtaavat kysymykset rakenteista sekä yksilöstä toimijana ja kokijana. Terveyden eriarvoisuudesta on mahdollista esittää sosiaalinen ja kulttuurinen kartta, kuten WHO on viimeisimmässä raportissaan tehnytkin. Terveyden ja hyvinvoinnin keskeisimpinä määrittäjinä ovat kulttuuriset ja sosiaaliset normit ja arvot, koulutus ja ammattiasema, mutta myös sukupuoli

ja etninen tausta. Vuonna 2014 arvovaltainen The Lancet Commission tiivisti nämä kysymykset tutkimus- ja toimenpideagendaksi. Keskeisin sanoma tutkijoille ja päättäjille kohdistuu kulttuuristen tekijöiden puutteellisen ymmärtämisen kohentamiseen. Tasavertaisuus terveydessä ja hyvinvoinnissa voidaan tavoittaa soveltamalla tietoa yhteiskunnassa ja terveydenhuollon piirissä. Tämä koskee sekä terveyden kulttuurista ja sosiaalista eriarvoisuutta, kulttuurista kompetenssia että hoitoyhteisöjä. Kasvavien sosioekonomisten erojen voidaan katsoa synnyttävän uusia väestöryhmiä, joita määrittävät puutteellinen sosiaalinen turvallisuus sekä esteet yhteiskunnallisten valintojen tekemisessä. Taloudellinen ja sosiaalinen tasa-arvo on kuitenkin vain yksi ulottuvuus monista. Lisäksi tulisi huomioida ihmisten omakohtaiset käsitykset siitä, voivatko he vaikuttaa työhönsä, elämäänsä ja tulevaisuuteensa. Nämä taas pohjaavat koettuun sosiaaliseen turvallisuuteen, jota kulttuuriset arvot ja oletukset ehdollistavat.

Terveyden ehdollisuus tarkoittaa sitä, että joidenkin kulttuuristen ehtojen täytyy toteutua, jotta terveys olisi mahdollista, mutta useiden, jotta se olisi riittävää.

Kipinän ensimmäisessä numerossa korostuu kulttuurin ymmärtäminen myös toisesta näkökulmasta. Yhteisesti jaettujen arvojen ja käytäntöjen ohella kulttuuri voidaan ymmärtää myös taiteena ja taidelähtöisenä toimintana sekä elinympäristöön liitettyinä esteettisinä arvoina. Viime vuosien yhteiskunnallisessa keskustelussa nämä kysymykset ovat olleet paljon esillä muun muassa Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman myötä sekä laajan ArtsEqual-tutkimushankkeen ansiosta. ArtsEqualissa taide jäsennetään julkisena palveluna, jonka tehtävänä on edistää yhteiskunnallista tasa-arvoa. Taiteen ja taidelähtöisten toimintojen merkitys terveydelle ja hyvinvoinnille on mukana myös Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikön työssä.

Käsillä olevassa ensimmäisessä numerossa julkaistaan yksikön toiminnan yhteydessä syntyneitä kirjoituksia, joita yhdistää erityisesti asuinympäristön, kaupungin ja hyvinvoinnin teema. Tutkijat Anu Laukkanen, Ira Ahokas, Katariina Heikkilä, Tuire And ja Salla Mistola tarkastelevat laajassa, useista osatutkimuksista koostuvassa raportissaan Turussa vuosina 2011-2015 toteutetun EVIVA - Ennaltaehkäisevä virikkeellinen vapaa-aika -ohjelman tavoitteiden, kuten kuntalaisten liikunta- ja kulttuuriharrastusten, muun

aktiivisuuden ja yhteisöllisyyden lisäämisen sekä hyvinvointierojen kaventamisen toteutumista kaupungin työntekijöiden ja asukkaiden näkökulmasta. Raportti nostaa esiin esimerkiksi Runosmäen asuinalueeseen liitetyt yhteisöllisyyden kokemukset ja lähikirjaston erityisen tärkeyden asuinalueiden asukkaiden kohtaamispaikkana. Yhteisöllisyyden ja aktiivisuuden tavoitteet ovat kuitenkin olleet maassamme kulttuurin ja hyvinvoinnin tutkimuksen piirissä laajassa käytössä usein siten, ettei niitä ole määritelty tai analysoitu kovinkaan tarkkaan. Puhe ”yhteisöllisyydestä” ja ”aktiivisuudesta” näyttää myös raportin yhteydessä osin problemaattisena ja kaikkea muuta kuin yksiselitteisenä, kuten kirjoittajat itsekin tuovat esiin.

Tämän tyyppiseen problematiikkaan pureutuu myös Ella Vihervuoren artikkeli, joka tarkastelee kaupunkisuunnittelun yhteyttä erilaisiin hyvinvoinnin käsitteellistyksiin ja elinympäristön vaikutusta asukkaiden identiteettiin ja hyvinvointiin. KTT-yksikön Asklepios-opintojen loppuesseeseen pohjaavassa artikkelissaan Vihervuori pohtii, miten esimerkiksi yhteisöllisyys tavoitteena on yhteydessä valtaan, turvattomuuden tunteeseen ja ulossulkemiseen, jolloin kaupunkisuunnittelua tulisikin lähestyä enemmän tasa-arvoa tukevana toimena kuin tasa-arvoisen ja suvaitsevan yhteisön perustana.

Nämä kirjoitukset kohtaavat ja täydentävät toisiaan monilta osin. Keskeiseksi yhdistäväksi kysymykseksi nousevat asukkaiden omat kokemukset ja arviot hyvinvoinnistaan, ja miten ne toisaalta kohtaavat käytössä olevat arviointikriteerit. Miten erilaisten hyvinvointiprojektien toteutusta ja arviointia voisi kehittää siihen suuntaan, että niissä todella huomioidaan ihmisten kokemus omasta tilanteestaan? Millaiseksi voidaan kuvitella hyvän asumisen tila? Molemmat kirjoitukset näin ollen osaltaan ehdottavat ihmisten oman kokemuksen ottamista tutkimusten lähtökohdaksi. Tämä nostaa esiin laajemmankin kysymyksen siitä, miten kokemusta voi tutkia. Etnografinen lähestymistapa terveyden ja hyvinvoinnin kysymyksiin saattaisi tarjota yhden ratkaisun tähän haasteeseen. Siinä painopiste on ”ensimmäisen persoonan näkökulmassa”, mikä mahdollistaa ihmisten oman äänen ja asiantuntijuuden vakavasti ottamisen. Toiseksi kirjoitukset muistuttavat kaupunkisuunnittelun ja alueiden kehittämisen kytkeytymisestä moninaisiin poliittisiin tavoitteisiin. Onkin tärkeää pohtia, mitä todella tarkoitetaan, kun puhutaan esimerkiksi ”yhteisöllisyydestä”, ”osallistamisesta”, ”aktiivisista” tai ”passiivisista” asukkaista. Millaisiin laajempiin poliittisiin puhetapoihin ja ideologioihin tämä kiinnittyy, ja millaista yhteiskuntaa hyvinvointiprojektien avulla

edistetään? Nämä kysymykset ovat ajankohtaisia myös näin kuntavaalien jälkimainingeissa.

Kulttuuristen ja poliittisten ulottuvuuksien oleellisuutta terveyden ja hyvinvoinnin kysymyksissä täydentää Ella Vihervuoren puheenvuoro, joka lähestyy aihetta avartamalla näkökulman toisiin kulttuureihin. Kirjoitus käsittelee Brasilian faveloissa kasvaneiden ihmisten graffititaiteeseen rinnastuvaa toimintaa pixaçãota, jonka kautta Vihervuori pohtii omassakin yhteiskunnassamme toteutettavien taidelähtöisten hyvinvointiprojektien vaikutuksia ihmisten kokemuksille itsestään ja yhteiskunnallisesta asemastaan. Lisäksi hän pohtii, miten erityisesti dokumenttielokuvat voivat välittää ymmärrystä ja samaistumisen tunteita erilaisissa kulttuureissa ja yhteiskunnissa eläviä ihmisiä kohtaan ja siten mahdollisesti lieventää etäisiksi miellettyihin "toisiin" liittyvää pelkoa. Puheenvuorossa keskeistä on näkökulman kääntäminen taiteen tekijöihin ja heidän motiiveihinsa sekä siihen, miten kaikkea luovaa toimintaa ei pidetä yleisesti hyväksyttävänä.

Kaikissa tämän numeron kirjoituksissa esiin nouseva kysymys kokemuksen tavoittamisesta alleviivaa kulttuurisen näkökulman tärkeyttä terveyttä ja hyvinvointia tarkasteltaessa. Tämän esiinnostaminen asettuu myös Kipinän keskeiseksi periaatteeksi. Kulttuurin, hyvinvoinnin ja terveyden suhde ei kuitenkaan ole monoliittinen, vaan sitä voi lähestyä useiden eri tieteenalojen lähtökohdista. Suomessa alan tutkimusta tehdään eri yliopistoissa sosiologian, historian, uskontotieteen, taiteentutkimuksen ja antropologian piirissä. Toivomme Kipinän edistävän ymmärrystä näkökulmien moninaisuudesta ja tarjoavan foorumin niiden keskinäiselle keskustelulle. Toisin sanoen haluamme osaltamme edistää erilaisten näkökulmien ja käsitteellistysten hedelmällisiä kohtaamisia, jotka voivat saattaa alulle uudenlaisia ja ennalattietämättömiä lähestymistapoja kulttuurin ja terveyden tutkimukseen.

Toivotamme kaikille antoisia ja uusia ajatuksia 'kipinöiviä' lukuhetkiä!

Lähteet

Lancet (2014) Napier, David et al. Culture and Health. *The Lancet* 384:9954, 1607–1639. [http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(14\)61603-2/](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(14)61603-2/) (haettu 17.4.2017).

WHO, Commission on Social Determinants of Health (2008) *Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. Final Report of the Commission on Social Determinants of Health*. Geneva: World Health Organization. http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/en/ (haettu 18.4.2017).

Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikkö

Tutkimushankkeet

Suomen Akatemia: Mieli ja toinen.

Hankkeessa tutkitaan usean tieteenalan lähtökohdista mielen kokemuksia arkiymmärryksen ylittävistä ja yhteiskunnassamme ylluonnollisina pidetyistä ilmiöistä. Monitieteinen hanke perustuu historian tutkimuksen, folkloristiikan, antropologian sekä psykiatrian yhteistyöhön vuodesta 2013 alkaen. Rahoituskausi on päättynyt, mutta projektin työ jatkuu edelleen. Jatkohankkeita on vireillä äänenkuulijoiden neurofysiologisen kuulotoiminnan tutkimiseksi (yhdessä Aalto-yliopiston kanssa) sekä arkiymmärryksen ylittävien kokemusten ja taiteellisen, luovan toiminnan välisistä yhteyksistä (*Kumma* ja taide, yhdessä Taideyliopisto/TEAKin kanssa).

Suomen Akatemia: Haavoittuva toimijuus.

Yhdessä Helsingin yliopiston Sosiologian oppiaineen kanssa. Hankkeessa tarkastellaan toimijuuden mahdollisuuksia ja rajoituksia hyvinvointivaltion jälkeisessä yhteiskunnallisessa kontekstissa. Viime vuosikymmeninä näkemykset yksilöiden valinnanvapaudesta, autonomiasta ja kuluttamisesta ovat alkaneet muokata yhteiskunnallisia palveluja. Tutkimushankkeessa tarkastellaan näiden oletusten ehtoja ja rajoituksia. Monitieteisen tutkimusprojektin tavoitteena on tutkia toimijuuden mahdollisuuksia tilanteissa, joissa omaishoitajuus, pitkäaikaissairaus, päihderiippuvuus tai teknologia asettaa sille reunaehtoja.

Suomen Akatemia: ArtsEqual -tutkimushankkeen Turun konsortio

Hankkeen piirissä tutkitaan kulttuuripalvelujen saatavuutta sote-aloilla sekä näytön ongelmaa taiteellisen ja taidelähtöisen sote-toiminnan arvioimisessa. Konsortio on mukana laajassa Taikusydän-verkostossa joka koostuu sadoista kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin alan toimijoista ja kehittäjistä.

Jenny Paananen: Yhteisymmärryksen rakentuminen monikulttuurisessa vuorovaikutuksessa lääkärin vastaanotoilla. Väitöskirjahanke, osa Turun yliopiston Utuling- tutkijakoulun tutkimuksia.

Väitöskirjahankkeita joiden ohjaajana Marja-Liisa Honkasalo toimii:

- Tuulia Koponen: *Kulttuurisuunnitelma ikääntyvien potilaiden pitkäaikais-hoidossa.* Yhdessä Kansanterveystieteen laitoksen kanssa.
- Jenny Paananen: *Yhteisymmärryksen rakentuminen monikulttuurisessa vuorovaikutuksessa lääkärin vastaanotoilla.* Osa Turun yliopiston Utuling-tutkijakoulun tutkimuksia.
- Maija Tammi: *Sickness representations in photographic art.* Yhdessä Aalto-yliopiston kanssa.
- Niina Repo: *Voimauttavien sanojen merkitys kriisitilanteissa.* Yhdessä Jyväskylän yliopiston Kirjallisuudentutkimuksen kanssa.
- Kia Andell: *Neurotieto, minuus ja arkiymmärryksen ylittävät kokemukset.* Yhdessä Turun yliopiston Sosiologian kanssa.

Väitöskirjahankkeita joiden ohjaajana Anu Laukkanen toimii:

- Elise Vanhanen: *Kokemuskertomukset taidelähtöisistä menetelmistä työyhteisössä kertomuksellisina prosesseina – menetelmien vaikutus, vaikuttavuus ja merkitys työssä.* Yhdessä Turun yliopiston Folkloristiikan oppiaineen kanssa.
- Emilia Karjula: *Kirjoittaminen rituaalisena leikkinä.* Yhdessä Jyväskylän yliopiston Kirjoittamisen oppiaineen kanssa.

KTT-yksikkö koordinoi myös *Kulttuuri ja terveys* -seminaaria, johon kaikki kulttuurin ja terveyden teemoista kiinnostuneet voivat tulla esittelemään tutkimuksiaan ja keskustelemaan niistä. Perustutkinto-opiskelijoille yksikössä on tarjolla monitieteinen Asklepios-opintokokonaisuus, jonka tavoitteena on suhteuttaa eri tieteenalojen ihmiskuvia toisiinsa, sekä tarkastella terveyttä,

sairautta ja parantamista erilaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista näkökulmista. Lisätietoa KT-seminaarista ja Asklepioksesta löytyy yksikön [verkkosivuilta](#) ja [Facebook-sivulta](#).